

MINTAQAVIY IQTISODIY RIVOJLANISHDA KREATIV IQTISODIYOTNING ROLI

Rahmonova Dildora Ergash qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Asisstent o'qituvchi

Email: pulatova.dildora.2002gmail.com

+998977117075

Burxonov Burxon Samar o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Talaba

Email: burhoniddinburhonov71@gmail.com

+998972687707

Annotatsiya. Ushbu maqolada kreativ iqtisodiyotning mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishdagi o'рни va ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda kreativ sanoat tarmoqlarining mahalliy iqtisodiyotga ta'siri, innovatsion ekotizimlarning shakllanishi, inson kapitalining rivojlanishi va raqobatbardoshlikning oshishi masalalari ko'rib chiqiladi. Jahon tajribasi va O'zbekiston sharoitida kreativ klasterlarni shakllantirish imkoniyatlari o'rganiladi. Maqolada kreativ iqtisodiyotni mintaqaviy darajada rivojlantirish uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar. *Kreativ iqtisodiyot, mintaqaviy rivojlanish, innovatsiya, kreativ klaster, inson kapitali, raqamli iqtisodiyot, madaniy sanoat, iqtisodiy diversifikatsiya.*

Kirish. XXI asrning ikkinchi o'n yilligida global iqtisodiyotda tub o'zgarishlar sodir bo'lmoqda. An'anaviy ishlab chiqarish omillari kapital, er va mehnat bilan bir qatorda bilim, ijodkorlik va madaniy salohiyat asosiy raqobat ustunliklariga aylanib bormoqda. Ushbu jarayon iqtisodiy rivojlanishning yangi paradigmasini kreativ iqtisodiyotni vujudga keltirdi, u mintaqaviy o'sish dvigateli sifatida tobora katta e'tibor qozonmoqda.

Kreativ iqtisodiyot tushunchasi birinchi marta 2001 yilda Jon Xokinsning "Kreativ iqtisodiyot" asarida atroflicha bayon qilingan bo'lsa-da, uning ilmiy asoslari iqtisodchilar, sotsiologlar va geograf olimlarning ko'p yillik tadqiqotlari natijasida shakllangan. Bugungi kunda BMT Savdo va rivojlanish konferentsiyasi) YUNESKO va boshqa xalqaro tashkilotlar kreativ iqtisodiyotni barqaror rivojlanishning muhim omili sifatida tan olmoqda.

O'zbekistonda iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va raqobatbardoshlikni oshirish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar sharoitida kreativ iqtisodiyotni mintaqaviy rivojlanish strategiyasiga integratsiya qilish alohida dolzarblik kasb etadi. Mamlakatimizning boy tarixiy-madaniy merosi, yosh va ta'limli aholisi hamda tobora

rivojlanayotgan raqamli infratuzilmasi kreativ klasterlarni shakllantirishning mustahkam asosini tashkil etadi.

Adabiyotlar tahlili. Kreativ iqtisodiyot nazariyasi bir necha ilmiy yo‘nalishlarning kesishmasida rivojlangan. Richard Florida (2002) “kreativ sinf” kontseptsiyasini ishlab chiqib, iqtisodiy rivojlangan shaharlar va mintaqalarda ijodkor mutaxassislar to‘plashini ta‘minlovchi uch T omilini Texnologiya, Talent va Tolerantlikni asoslab berdi. Uning tadqiqotlari mintaqaviy iqtisodiy o‘sish va kreativ kapital o‘rtasidagi bog‘liqlikni miqdoriy baholash imkonini yaratdi. Xalqaro Mehnat Tashkiloti va UNCTADning qo‘shma tadqiqotlariga ko‘ra, kreativ sanoat tarmoqlari rivojlangan mamlakatlarda YAIMning 3-6 foizini tashkil etib, eksport daromadlarining muhim manbaiga aylangan. Xususan, Buyuk Britaniyada kreativ sanoat 2019 yilda 111,7 mlrd funt sterling qiymatini yaratgan va mamlakatning eng tez rivojlanayotgan iqtisodiy sektori bo‘lgan. Mahalliy tadqiqotchilar orasida N. Tursunov, Sh. Mustafaqulov va boshqalarning asarlari O‘zbekiston mintaqalarida kreativ salohiyatni baholash metodologiyasini ishlab chiqishga qaratilgan. Biroq mintaqaviy darajada kreativ klasterlarni shakllantirishning institutsional mexanizmlari va ularning iqtisodiy samardorligini baholash masalalari hali yetarlicha o‘rganilmagan, bu esa mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Tadqiqotda quyidagi usullar qo‘llanilgan. Qiyosiy tahlil xorijiy davlatlarning kreativ iqtisodiyotni rivojlantirishdagi tajribasini o‘rganish maqsadida. klaster tahlili mintaqalarning kreativ salohiyatini guruhlash va tipologiyalash uchun SWOT-tahlil O‘zbekiston mintaqalarida kreativ iqtisodiyotni rivojlantirishning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash maqsadida ekspert baholash metodi amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishda statistik modellashtirish kreativ iqtisodiyot ko‘rsatkichlari va mintaqaviy o‘sish o‘rtasidagi korrelyatsiyani baholash uchun. Tadqiqotning axborot bazasini UNCTAD, YUNESKO, O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, mintaqaviy statistika boshqarmalari ma’lumotlari, shuningdek, xorijiy va mahalliy ilmiy jurnallarning nashriyot materiallar tashkil etadi.

Natijalar. Kreativ iqtisodiyotning nazariy asoslari va tarkibiy tuzilishi. Kreativ iqtisodiyot bu insonning ijodiy, madaniy va intellektual salohiyatidan iqtisodiy qiymat yaratish maqsadida foydalanishga asoslangan iqtisodiy tizim. UNCTAD tasniflashiga ko‘ra, kreativ sanoat quyidagi to‘rtta asosiy yo‘nalishni o‘z ichiga oladi.

Yo‘nalish	Tarkibiy qismlar	Global ulush, %
Madaniy meros	San‘at, hunarmandchilik, arxiv, muzeylar	18,5
San‘at	Vizual san‘at, sahna san‘ati, musiqa, kitob nashriyoti	29,3

Ijodiy media	Kino, televizion dasturlar, reklama, kompyuter o'yinlari	31,7
Funksional ijod	Dizayn, arxitektura, moda, IT-soha	20,5

1-jadval. Kreativ sanoatning tarkibiy tuzilishi (UNCTAD, 2022 ma'lumotlari asosida)

Kreativ iqtisodiyot an'anaviy ishlab chiqarish iqtisodiyotidan bir qancha muhim jihatlari bilan farqlanadi. Birinchidan, uning asosiy resursi bilim va ijodkorlik cheksiz resurs bo'lib, foydalanish jarayonida kamayib ketmaydi. Ikkinchidan, kreativ mahsulot ko'pincha birgalikda ishlashdan sinergiya hosil qiladi. Uchinchidan, bu tarmoqda miqyos iqtisodi qonuni standart shakllarda emas, balki tarmoq effektlari orqali namoyon bo'ladi. Kreativ iqtisodiyot va mintaqaviy rivojlanish: nazariy aloqalar Kreativ iqtisodiyot mintaqaviy rivojlanishga bir necha mexanizmlar orqali ta'sir ko'rsatadi. Ushbu mexanizmlarni to'rtta asosiy kanal bo'yicha tizimlashtirish mumkin. Iqtisodiy diversifikatsiya kanali Kreativ sanoat tarmoqlari resurslarga bog'liq bo'lmagan va konjunktura o'zgarishlariga nisbatan barqarorroq bo'lgan iqtisodiy faoliyat turlarini vujudga keltiradi. Bu esa xom ashyo eksportiga qaram mintaqalar uchun ayniqsa muhimdir. Masalan, Koreya Respublikasida 1997-1998 yillar moliyaviy inqirozidan so'ng hukumat tomonidan kreativ sanoatni rivojlantirishga qaratilgan strategik sarmoyalar bugungi kunda "Koreya to'liqini" (Hallyu) deb nomlanuvchi global madaniy va iqtisodiy hodisaga asos soldi.

Inson kapitali va talant jalb qilish kanali. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori malakali mutaxassislar yashash va ishlash uchun joy tanlashda iqtisodiy imkoniyatlar bilan bir qatorda madaniy infrastruktura, ijodiy muhit va hayot sifatini ham inobatga oladi. Shu bois kreativ sanoati rivojlangan mintaqalar boshqa sohalarda ham inson kapitalini jalb qilish bo'yicha raqobat ustunligiga ega bo'ladi bu esa mintaqaviy multiplikator effektini kuchaytiradigan o'zaro ta'sir mexanizmini hosil qiladi. Innovatsion ekotizim kanali kreativ klasterlar odatda turli soha mutaxassislarini, tadbirkorlarni, ta'lim muassasalarini va moliyaviy institutlarni o'z ichiga oluvchi innovatsion ekotizimlarni shakllantiradi. Ushbu ekotizimlarda bilim almashinuvi, kooperatsiya va raqobat bir-birini to'ldirib, yangi g'oyalar, texnologiyalar va tadbirkorlik tashabbuslarining paydo bo'lishiga zamin yaratadi. Silicon Valley, Londonning Shoreditch tumani yoki Berlindagi Start-up ekotizimi buning yorqin namunalari hisoblanadi.

Madaniy turizm va brending kanali Kreativ sanoat tarmoqlari mintaqaviy brendni mustahkamlaydi va madaniy turizmni rivojlantiradi. Bu esa nafaqat bevosita turistik daromadlarni, balki mintaqaga investitsiyalar jalb qilish uchun qulay imidjni ham

shakllantiradi. Barselona, Amsterdam, Dubay kabi shaharlarning kreativ iqtisodiyot asosida global brendga aylanganligi mintaqaviy raqobatbardoshlikni oshirishda ushbu kanalning samaradorligini tasdiqlaydi.

Xorijiy tajriba tahlili. Muvaffaqiyatli mintaqaviy modellar. Jahon amaliyotida kreativ iqtisodiyotni mintaqaviy rivojlanish strategiyasiga integratsiya qilishning bir necha muvaffaqiyatli modeli shakllangan. Singapur modeli. Singapur hukumati 2000 yildan boshlab “Renaissance City” (Uyg‘onish Shahri) strategiyasini amalga oshirdi. Mazkur strategiya doirasida san‘at va madaniyat infratuzilmasiga investitsiyalar keskin ko‘paytirildi, ijodiy sanoatlar uchun maxsus vergi imtiyozlari joriy etildi va xorijiy kreativ talantlarni jalb qilish dasturlari ishga tushirildi. Natijada Singapur bugun Osiyo-Tinch okeani mintaqasida ijodiy dizayn, reklama va media sohasida yetakchi markazga aylangan. Janubiy Koreya modeli. “Kontent sanoati” strategiyasi asosida Seul hukumati 1999 yildan boshlab kino, animatsiya, kompyuter o‘yinlari va musiqa sohalariga davlat sarmoyasini oshira bordi. Bugungi kunda K-pop, K-drama va koreys kinosi global raqobatdosh mahsulotlarga aylangan bo‘lib, ularning eksport qiymati 2022 yilda 12,4 mlrd AQSH dollarini tashkil etdi.

Buyuk Britaniya modeli. 1997 yilda tashkil etilgan Kreativ Sanoatlar Departamenti kreativ tarmoqlarni iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishiga aylantirdi. Hukumat “Kreativ Britaniya” strategiyasi doirasida ta‘lim islohotlarini, sarmoya fondlarini va xalqaro hamkorlikni muvofiqlashtirdi. Natijada Buyuk Britaniya kreativ sanoati bugun mamlakatning eng tez o‘sovchi va eksport salmog‘i yuqori sektori hisoblanadi.

O‘zbekiston mintaqalarida kreativ iqtisodiyotni rivojlantirish. Imkoniyatlar va to‘siqlar O‘zbekiston kreativ iqtisodiyotni rivojlantirish uchun bir qancha muhim ustunliklarga ega. Birinchidan, respublikamiz asrlik hunarmandchilik an‘analari, boy arxitekturaviy meros va noyob madaniy muhitga ega bo‘lib, ular kreativ sanoat uchun betakror resurs bazasini tashkil etadi. Samarqand, Buxoro va Xivaning YUNESKO Jahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan obidalar majmualari madaniy turizm va kreativ sanoat klasterlarini shakllantirish uchun kuchli boshlanqich nuqtadir. Ikkinchidan, O‘zbekiston aholisining 60 foizdan ko‘prog‘i 30 yoshdan kichik bo‘lib, bu demografik kapital raqamli kreativ iqtisodiyot uchun muhim manba hisoblanadi. Yillik 600 mingdan ortiq bitiruvchi chiqaradigan oliy o‘quv yurtlari tizimi va jadal rivojlanayotgan IT-soha ushbu potentsialni amalga oshirishning institutsional zaminini yaratmoqda. Uchinchidan, O‘zbekistonda 2017 yildan boshlab amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar iqtisodiy liberalizatsiya, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish kreativ tadbirkorlikni kengaytirishning qulay institutsional muhitini vujudga keltirdi. Biroq bir qancha to‘siqlar ham mavjud. SWOT-tahlil natijalariga ko‘ra asosiy muammolar quyidagilardan iborat kreativ sanoat mahsulotlarini tijoratlashtirish va xalqaro bozorlarga olib chiqish mexanizmlarining yetarlicha

rivojlanmaganligi kreativ tadbirkorlikni moliyalashtirish uchun ixtisoslashgan venchur kapital va investitsiya fondlarining yetishmasligi mintaqaviy darajada kreativ klasterlarni boshqarish va koordinatsiya qiluvchi institutlarning zaifligi; kreativ sanoat statistikasining to'liq va yaxlit shaklda yuritilmasligi, bu esa sektoral siyosat samaradorligini baholashni qiyinlashtiradi intellektual mulk huquqlarini himoya qilish tizimining takomillashtirish zarurati.

Mintaqaviy kreativ iqtisodiyotni rivojlantirish. Siyosat tavsiyalari o'tkazilgan tahlillar asosida mintaqaviy darajada kreativ iqtisodiyotni rivojlantirishning quyidagi strategik yo'nalishlarini tavsiya etish mumkin: Birinchi yo'nalish Kreativ klasterlarni mintaqaviy xususiyatlar asosida shakllantirish. Har bir viloyat o'zining noyob kreativ ixtisoslashuvi tamoyili asosida klaster yaratishi maqsadga muvofiq. Masalan, Samarqand viloyatida hunarmandchilik va madaniy meros asosidagi kreativ klaster, Toshkent shahrida IT va reklama sanoati klasteri, Farg'ona vodiysi viloyatlarida to'qimachilik dizayni va moda sanoati klasteri. Ushbu klasterlar bir-biri bilan hamkorlik qiluvchi, ammo o'ziga xos ixtisoslashuvni saqlab qoluvchi mintaqaviy kreativ ekotizim tashkil etadi. Ikkinchi yo'nalish Kreativ sanoatni moliyalashtirish mexanizmlarini kengaytirish. Hukumat-xususiy sheriklik asosida kreativ sanoat uchun ixtisoslashgan sarmoya fondi tashkil etish, kreativ tadbirkorlarga mo'ljallangan kafolat fondi mexanizmini joriy etish va xorijiy sarmoyadorlar uchun soliq imtiyozlari berish tavsiya etiladi. Bundan tashqari, ijodkorlarni loyiha moliyalashtirishga ulashning yangi vositasi kraudfanding platformalarini qo'llab-quvvatlash ham muhim ahamiyatga ega. Uchinchi yo'nalish Ta'lim tizimini kreativ iqtisodiyot talablariga moslash. Oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida kreativ iqtisodiyot, kreativ tadbirkorlik va ijodiy menejment sohasidagi ta'lim dasturlarini joriy etish, hunarmandchilik maktablarida zamonaviy biznes va marketing ko'nikmalari o'qitilishini ta'minlash lozim. Shuningdek, universitetlar va kreativ sanoat o'rtasida amaliyot dasturlari va hamkorlik loyihalarini rivojlantirish zarur. To'rtinchi yo'nalish Raqamli platforma va infratuzilmani rivojlantirish. O'zbek kreativ mahsulotlarini xalqaro bozorlarga olib chiqish uchun milliy raqamli platforma yaratish, mavjud global platformalar (Etsy, Behance, Spotify, Amazon) bilan integratsiyani ta'minlash va hukumat tomonidan "Made in Uzbekistan" brendini targ'ib qilish dasturlarini ishga tushirish tavsiya etiladi.

Xulosa. Kreativ iqtisodiyot mintaqaviy rivojlanishning an'anaviy omillarini tabiiy resurslar va kapital insonning ijodiy va intellektual salohiyati bilan to'ldiruvchi, yangi iqtisodiy qiymat yaratishning zamonaviy mexanizmidir. Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatdiki, kreativ iqtisodiyot diversifikatsiya, inson kapitalini jalb qilish, innovatsion ekotizimlar shakllantirish va mintaqaviy brendni mustahkamlash kabi ko'p kanallar orqali mintaqaviy iqtisodiy o'sishga kuchli multiplikativ ta'sir ko'rsata oladi.

O‘zbekiston o‘zining boy madaniy merosi, yosh va ta’limli aholisi hamda jadal rivojlanayotgan raqamli ekotizimi bilan kreativ iqtisodiyotni mintaqaviy rivojlanish strategiyasining markaziga qo‘yish uchun zarur salohiyatga ega. Buning uchun mintaqaviy xususiyatlarga asoslangan klaster siyosati, ixtisoslashgan moliyalashtirish mexanizmlari, ta’lim islohotlari va raqamli infratuzilmani rivojlantirish bo‘yicha izchil va muvofiqlashtirilgan strategik harakatlar talab etiladi. Kelajakdagi tadqiqotlar mintaqaviy kreativ indekslarni ishlab chiqish, kreativ klasterlarning bandlik va iqtisodiy o‘sishga ta’sirini miqdoriy baholash va kreativ sanoat statistikasini milliy hisobdorlik tizimiga integratsiya qilish masalalariga qaratilishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Hawkins J. The Creative Economy: How People Make Money from Ideas. London: Allen Lane 2015
2. Florida R. The Rise of the Creative Class. — New York: Basic Books, 2022.
3. UNCTAD. Creative Economy Outlook 2022: Trends in international trade in creative industries. — Geneva: United Nations, 2022.
4. UNESCO. Cultural Times: The First Global Map of Cultural and Creative Industries. — Paris: EY, 2015.
5. Landry C. The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators. — London: Earthscan, 2020.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Innovatsion rivojlanish, fan va texnologiyalar sohasidagi davlat siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. — Toshkent, 2017.
7. Tursunov N. O‘zbekistonda ijodiy sanoatni rivojlantirish muammolari va istiqbollari // Iqtisodiyot va ta'lim. — 2021.
8. Throsby D. Economics and Culture. — Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
9. Mustafaqulov Sh. Mintaqaviy iqtisodiy siyosat va kreativ salohiyat // O‘zbekiston milliy iqtisodiyoti. — 2022.